

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов
Кафедра англійської філології

“Допущено до захисту”

Завідувач кафедри

_____ Зоренко І.С.
“ ” _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____
“ ” _____ 2023 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КВАЛІТАТИВНОСТІ В
АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (З РОЗРОБКОЮ КОМПЛЕКСУ ЗАВДАНЬ ДЛЯ
ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ)

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗАМм-22
ступінь вищої освіти: магістр
спеціальності 014.021 Середня освіта
(Англійська мова і література)
Міщенко Ангеліни Олегівни

Керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент
Зоренко Ірина Станіславівна

Оцінка:

Національна шкала _____
Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

_____
_____
_____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Міщенко А.О., розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Проблема визначення поля.....	8
1.2. Підходи до дослідження поля	11
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КВАЛІТАТИВНОСТІ	16
2.1. Лексико-семантична група незмінної квалітативності	18
2.2. Лексико-семантична група змінної квалітативності	34
2.3. Лексико-семантична група метіфоричної квалітативності	42
2.4. Комплекс вправ до вивчення семантичних угруповань для профільної школи	48
Висновки до розділу 2.....	50
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	56

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

ЛСП – лексико-семантична парадигма

ФО – фразеологічна одиниця

ВСТУП

Дана кваліфікаційна робота присвячена вивченню лінгвістичних особливостей концептуально-семантичного поля квалітативності в англійській мові, що є складною структурою і представлене окремими лексико-семантичними групами. Загальний деномінатор поля може розглядатися як база для лексичного членування словникового складу, який є складною системою однорангових та різнорангових підсистем. Взагалі співвідношення мислення та мови – є традиційною проблемою психології, логіки та мовознавства, яка в рамках теорії поля отримує нове обґрунтування. Ця дисципліна сьогодні утворює суміжні галузі з семасіологією, когнітологією, психолінгвістикою.

Концептуально-семантичне поле є важливим поняттям сучасної лінгвістики, що може досліджуватися у двох напрямках. Згідно з першим воно визначається як одиниця ментального плану, згідно з другим – як одиниця, що відбиває у мові результати ментальної діяльності. Для структурування поля необхідно ураховувати всі релевантні для мовного вокабуляру семантичні відношення його одиниць. Зазначені відношення й визначають склад та кількість угруповань різного ступеня членування, порядок презентації котрих визначається міжпарадигматичними відношеннями. З одного боку, поле є часткою дійсності, що виділяється у людському досвіді й що теоретично має у даній мові відповідності у вигляді більш чи менш незалежної лексичної мікросистеми. З іншого боку – це сукупність слів і висловів, що складають тематичний ряд, слова і вислови мови, що у своїй сукупності входять у певну ділянку значень.

У роботі ми розглядаємо концептуально-семантичне поле квалітативності, яке співвідноситься з певними лексико-семантичними групами або з метафоричними одиницями, що є численними та цікавими складовими англійського вокабуляру як у пізнавальному, так і в суто лінгвістичному плані. Поняття квалітативності використовуються в

широкому смислі слова для позначення як внутрішніх, так і фізичних, екзистенційних, так і емоційно-психічних.

Актуальність роботи полягає у необхідності ретельного аналізу окремих підсистем англійського вокабуляра як концептуально-поняттєвих утворень, які на сучасному етапі не є повністю дослідженими, оскільки мова знаходиться у стані постійного розвитку і постійно поповнюється новими одиницями.

Мета кваліфікаційної роботи – дослідити лінгвістичні особливості лексичних угруповань, об'єднаних у концептуально-семантичне поле квалітативності.

Відповідно до мети намічені такі **завдання**:

- проаналізувати базові поняття теорії семантичного поля;
- розглянути особливості структурування концептуально-семантичного поля квалітативності та запропонувати класифікацію лексичних одиниць на лексико-семантичні групи різних ступенів членування на основі даного поняття, визначити семантичний об'єм досліджуваних груп;
- дослідити особливості утворення квалітативних метафор;
- розробити комплекс завдань до вивчення семантичних угруповань англійської мови для профільної школи.

Об'єкт дослідження – концептуально-семантичне поле квалітативності в сучасній англійській мові, яке об'єднує певний сектор словникового складу, одиниці котрого характеризується цільністю та відокремленістю.

Предметом стали лексико-семантичні особливості досліджуваного поля.

Матеріалом дослідження послужили лексичні одиниці, об'єднані поняттям квалітативності, добрані з частотних та тлумачних словників англійської мови.

Теоретичною основою роботи стали праці Дж.Лакоффа, М.Мінські, Ч.Філлмора, М.Блека, К.Адамса, Е.Шеперса та інших лінгвістів.

У роботі був використаний комплекс **методів** дослідження, а саме: аналіз наукової літератури, компонентний, семний аналіз, аналіз за словниковими дефініціями, а також елементи статистичного методу.

Теоретична значущість роботи полягає у розробці окремих аспектів лексикології, семасіології та теорії семантичного поля.

Практичне значення – у можливості застосування результатів дослідження у спецкурсах з лексикології, у практичних курсах англійської мови, при написанні наукових робіт.

Структура роботи: список скорочень, вступ, два розділи, висновки, список використаної літератури. Обсяг роботи – 55 сторінок. Використані джерела – 42 позиції.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Проблема визначення поля

Склад лексики сучасної англійської мови є досить численним і різноманітним. Тому природно виникало питання, чи його одиниці ізольовані, чи їх треба розглядати як структуровану систему, що складається із взаємозалежних підсистем або угруповань слів. Системний підхід до цієї проблеми зумовив виникнення лексичних класифікацій [3; 5; 30; 33; 40]. Члени окремих підсистем мають певні загальні риси, які відрізняють їх від членів інших лексичних підсистем.

Однією з таких класифікацій є класифікація за поняттям (концептом), що лежить в основі значення слова [7, с. 126]. Вона є базою для виділення концептуально-семантичних полів, під котрими ми розуміємо тісно зв'язані сектори вокабуляра, кожний з яких характеризується загальним поняттям, і які є однією зі складових лексичного членування словникового складу, що розглядається як система різних підсистем. Можна також додати, що це певна поняттєва ділянка, певна сукупність взаємопов'язаних понять. Для побудови концептуально-семантичного поля необхідно урахувати всі релевантні для мовного вокабуляру семантичні відношення його одиниць. Зазначені відношення й визначають склад та кількість угруповань різного ступеня, порядок презентації котрих визначається міжпарадигматичними відношеннями [31, с. 264].

У даній роботі ми надаємо перевагу терміну «концептуально-семантичне поле», який, на нашу думку, точно передає сутність описуваного членування вокабуляру з опорою і на поняттєву, і на семантичну сфери.

Загальна семантична ознака поля (загальний деномінатор), що об'єднує всі елементи всередині поля, виступає як інваріант значення [3, с. 70]. Саме за таким деномінатором і виділяються поля.

Проблема членування словникового складу має давню історію й не раз привертала увагу лінгвістів [6; 9; 11; 17; 18]. Маються різні підходи до розв'язання цієї проблеми. Саме поняття поля є досить неоднозначним. Воно може розумітися і як об'єднання лексичних одиниць, і як відображення поняттєвої, предметної або функціональної схожості мовних явищ [31, с. 128].

На існування різних типів лексичних угруповань звернули увагу ще у 19-му столітті. Деякі аспекти польової структури було відмічено при побудові тезаурусів. Найперше теоретичне осмислення поняття поля в мові містилося у роботах Й.Тріра, Г.Іпсена, де воно одержало найменування «семантичне поле» [7, с. 125]. Для семантичного поля постулюється наявність загальної (інтегральної) ознаки, що об'єднує усі одиниці поля, і звичайно виражається лексемою з узагальненим значенням (архилексемою), наприклад, ознака «квалітативність» у підкласі прикметників (*stiff, firm, fragile, tender, flexible, intensive, idiotic*), а також наявність диференційних ознак (від однієї та більше), за якими одиниці поля відрізняються одна від одної, наприклад, «змінна ознака», «незмінна ознака», «ментальна характеристика» та інші. Або ознака «сфера почуттів» у підкласі прикметників незмінної ознаки (*jealous, possessive, ambitious*), яка диференціюється далі на «ознаку позитивної оцінки», «ознаку негативної оцінки» тощо.

Інтегральні семантичні ознаки в певних умовах можуть виступати як диференціальні. Наприклад, ознака «розумовий стан», що об'єднує прикметники *skilful, skilled, learned, ignorant, etc.*, стає диференційною при переході до концептуального поля «психічний стан людини». У цьому проявляється один із видів зв'язків поля у лексиці (ієрархічний).

Про взаємозв'язки семантичних полів у межах усього словника свідчить також належність багатозначного слова до різних семантичних полів.

Таким чином, для поля характерні [6, с. 265]:

- значеннєві зв'язки слів;

- системність цих зв'язків;
- взаємозалежність та взаємовизначеність складових одиниць;
- відносна автономність;
- безперервність смислового простору;
- психологічна реальність для мовців.

Концептуально-семантичне поле є часткою дійсності, що виділяється у людському досвіді і що теоретично має у даній мові відповідності у вигляді більш чи менш автономної лексичної мікросистеми. Воно є сукупністю слів і висловів, що складають тематичний ряд, слова і вислови мови, що покривають певну ділянку значень. Лексико-семантичною парадигмою, що має диференційну силу найбільш загального характеру, є частина мови [11; 20]. Подальший рівень лексико-семантичної парадигматики представлений семантичними підкласами.

Окрім власне концептуально-семантичних полів виділяються також поля:

- морфосемантичні (пов'язані з наявністю морфологічних елементів з притаманним їм значенням);
- асоціативні (що досліджуються в межах психолінгвістики);
- граматичні (що знаходяться на межі парадигматики та синтагматики);
- синтагматичні поля (що містять словосполучення та інші синтаксичні одиниці) [3, с. 70-71].

Ч.Філмор [16] виділяв також й інші семантичні класифікації, що корелюють із поняттям поля:

- контрастивні множини;
- парадигми (групи слів з одним загальним семантичним компонентом);
- цикли (наприклад, пори року);
- мережі (з декількома ознаками, що формують різні рівні відношень);
- фрейми (угруповання в межах однієї тематичної ситуації).

Як показують вищенаведені факти, мовні поля є досить численними. У даній роботі ми обмежуємося концептуально-семантичним полем квалітативності. Це досить об'ємний підклас даних мовних одиниць. Він

виділяється на основі семантичних ознак – якості або властивості, потенціальної здібності. За денотативною віднесеністю одиниці цього підкласу дуже різноманітні.

1.2. Підходи до дослідження поля

Існують різні підходи до дослідження поля. Серед них слід зазначити такі [7, с. 125-127]:

1. Теорія поля будується на уявленні, що аналізована поняттєва галузь повністю покривається мережею слів. На кожне поняттєве поле накладаються слова, які повністю його членують. Розуміння одного елемента потребує можливості розгляду значень усіх елементів, що входять до поля (Й.Трір).

2. Перший підхід критикувався на тій основі, що лексичне значення в більшому ступені пов'язане зі своєю поняттєвою основою, ніж значеннями складових слів (Ч.Філлмор).

3. Поле розглядається як сукупність слів різних частин мови, об'єднаних загальністю вираження одного поняття (З.Вердієва).

4. Поле утворюється багатьма значеннями, котрі мають хоча б один загальний семантичний компонент (Ю.Апресян).

5. Поняття поля використовується при описі фрагментів картини світу и при аналізі різних концептів у когнітивній лінгвістиці (А.Вержбицька).

Саме останній підхід поєднання положень теорії поля та когнітивістики є найбільш поширеним у сучасній лінгвістиці.

Так, когнітивна лінгвістика як галузь філології, розглядає проблеми мови крізь призму когніції, або пізнання [6, с. 147]. В ній пізнавальна діяльність людини розуміється як установлення смислу мовного вираження, його трактовка та інтерпретація в процесі комунікації. У когнітивній лінгвістиці концепт (загальний деномінатор угруповання) є ключовим поняттям. Але воно має різне, часом прямо протилежне тлумачення.

Щоб зрозуміти сутність концепту та його зв'язок із полем, дослідження, що цьому присвячені, можна поділити на дві групи. Основне завдання у роботах першої групи полягає у визначенні концепту як одиниці ментального плану [2, с. 98]. Уважається, що індивід оперує цією одиницею в процесі мислення й комунікації. Дослідники прагнуть установити місце концепту в ряді інших ментальних утворень, таких як поняття, уявлення, значення, зміст, фрейм й інші. При цьому встановлюється існування концепту у свідомості людини або поряд із перерахованими вище ментальними утвореннями, або ставиться знак рівності між концептом і всіма цими сутностями, або ж деякими з них. Такі дослідження орієнтовані на мислячого індивіда й моделюють його ментальну діяльність і її закономірності на основі аналізу мовних фактів [12; 22; 32]. Вони виходять із постулату про те, що теорія когнітивної семантики повинна зображувати те, що насправді відбувається в нашому розумі. У цьому напрямку проводиться, наприклад, вивчення метафоричних схем, або когнітивних метафор [14; 24; 25].

У рамках другого напрямку дослідження орієнтовані не стільки на моделювання когнітивної діяльності людини й виділення концепту як одиниці цієї діяльності, скільки на аналіз відбиття в мові її результатів. Суб'єктом когнітивної діяльності виступає не індивід, а мовний соціум. Тому другий напрямок можна назвати когнітивною теорією соціуму. Концепт являє собою знання про той або інший об'єкт, що закріпилося в семантиці мовних одиниць і входить як складова до мовної картини світу народу. Опис концепту припускає дослідження мовної семантики під певним кутом зору. Цей напрямок напряму пов'язаний із теорією поля.

Два напрямки дослідження поняттєвої сфери у тому або іншому ступені взаємодіють і перетинаються з лінгвокультурологічним підходом до концепту. При лінгвокультурологічному підході основна увага приділяється зв'язку концепту й культури, виявленню національно-специфічних характеристик концепту [21; 26; 42].

Когнітивна теорія особистості й когнітивна теорія соціуму взаємодіють. Люди оперують у значній мірі однаковими ментальними утвореннями, багато в чому успадкованими від попередніх поколінь. У мові закріплюються результати ментальної діяльності сукупності індивідів. Відмінність полягає в спрямованості досліджень: у динамічному моделюванні процесу ментальної діяльності або в статичному описі суми результатів цієї діяльності.

У широкому смислі слова когнітологія досліджує різні типи концептів, до яких можна віднести схеми, домени (фрейми), сценарії, образи сприйняття. Наприклад, американський дослідник М.Мінські [34] розробив теорію фреймів. Фрейм, на його думку – це свого роду основа пам'яті, він подібний анкеті з численними рубриками (терміналами), які мають бути заповненими й до яких можна додавати інформацію іншого типу. Також застосовують у цьому ж значенні термін «домен» [6, с. 153-154]. Фрейми (домени) є структурами даних для представлення стереотипної ситуації. Вони різнорівневі. Верхні рівні – постійні величини, або семантичні інваріанти. Більш низькі мають багато підструктур з конкретними одиницями, об'єднаними цим інваріантним значенням. Тобто фрейми та домени складаються із певної кількості концептуально-семантичних полів. Концепт тут вистуває інваріантом значення.

Слід зазначити, що дослідники концептів вводять також поняття категоризації як способу пізнавальної діяльності людини, що дозволяє класифікувати всі явища та об'єкти світу, що нами сприймається. Категоризація є динамічним процесом, сутність якого можна пояснити на основі принципу альтернативного фреймінга як результату конструювання смислу на основі співвіднесення об'єкта оцінки з різними галузями знань [20; 27]. Різні лексеми можуть репрезентувати одну й ту ж сутність, але осмислюється ця сутність відносно різних фреймів (або когнітивних галузей).

У когнітивній лінгвістиці можна виділити явища макрорівня та мікрорівня [30, с. 160]. На макрорівні предметом когнітивної лінгвістики є

дискурс, текст в контексті, в єдності внутрішніх та зовнішніх, екстралінгвістичних факторів. На мікрорівні когнітивна лінгвістика та її спеціальний розділ – когнітивна семантика – зосереджені на вивченні співвідношення ментальних і вербально виражених концептів, на основі яких виділяються певні поля.

У даній роботі дослідження проводиться на мікрорівні у руслі теорії поля, об'єктом якої є одиниці лексичного рівня. Системний підхід до цієї проблеми зробив можливим класифікувати лексику [18; 23; 28] на окремі підсистеми з певними загальними рисами.

Висновки до розділу 1

Концептуально-семантичне поле у лінгвістиці визначається як сукупність мовних одиниць об'єднаних загальною інтегральною семантичною ознакою, загальним поняттям. Така ознака може також мати назву загального деномінатора поля.

У роботі надається перевага саме терміну «концептуально-семантичне поле», тому що він точно передає сутність описуваного членування вокабуляру з опорою і на поняттєву, і на семантичну сфери.

У плані польового розгляду кожна лексична одиниця мови належить до певної лексично-семантичної парадигми. Парадигми одного рівня знаходяться у відношенні співположення. Кількість односкладових парадигм визначається відповідною кількістю семантичних ознак. Багатоскладові парадигми знаходяться в ієрархічних відношеннях, і кожна парадигма більш низького рангу включається у парадигму більш високого. Глибина ієрархії (кількість рангів) знаходиться в прямій залежності від кількості семантичних ознак інтегрального характеру в смисловій структурі членів парадигми.

Лексико-семантична парадигма з диференційною силою більш загального характеру представлена частиною мови. Наступний рівень

лексико-семантичної парадигматики представлений семантичними підкласами одиниць мови.

Одиниці одного підкласу ідентифікуються за семантичною ознакою, що займає своє місце в семантичній структурі лексичного значення. У даному дослідженні загальне польове поняття пов'язане з квалітативністю. Це інваріантне поняття є досить ємким. Квалітативність може бути різною і певним чином структуруватися, наприклад на: фізичні характеристики, ментальні стани, здатності, поведінку людини тощо. Кожна з таких підгруп має свою власну підструктуру. Так, ознака «агентивність» у підкласі лексичних одиниць, що описують поведінку людини, структурується диференційними ознаками (від однієї та більше), за якими одиниці поля відрізняються одна від одної, наприклад, «фізичний аспект поведінки», «емоційно-психічний аспект поведінки» тощо.

При семантичному аналізі поля квалітативності (як і інших концептуальних полів) доцільно користуватися методом компонентного аналізу. Його сутність зводиться до розкладання значення лексико-семантичного варіанта на ряд певним чином організованих компонентів. Їх виділення спирається на протиставлення лексичних значень, оскільки теоретичною основою методу є загальна ідея про розрізняльний характер мовних одиниць. Компонентний аналіз базується на аналізі словникових дефініцій, що, в свою чергу, дає можливість застосовувати перефразування та семантичне розгортання.

Підходи до дослідження поля досить різняться. Не існує єдиного підходу до його розуміння. Найбільш поширеними та перспективними на сучасному етапі є підходи до поля в ув'язці з концептом у руслі когнітивної лінгвістики.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО- СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КВАЛІТАТИВНОСТІ

У підрозділах 2.1. та 2.2. даного розділу роботи концептуально-семантичне поле квалітативності обмежується граматичним класом прикметників, що означають якості та властивості, у силу численності лексичних одиниць, що дане поле складають. Поле є структурованою сутністю. На першому етапі структурування у його рамках ми виділили дві лексико-семантичні групи, що об'єднані поняттям незмінної та поняттям змінної квалітативності, які на другому етапі підлягли подальшому членуванню на основі їх семантичного об'єму. Так, поле поділяється на лексико-семантичні групи різних рівнів членування, що мають підлеглий гіпонімічний характер [18, с. 51-52].

Для подальшої стратифікації підкласу застосовується операція семантичного розгортання, що полягає в підстановці в дефініцію значення іменника, яким висловлюється загальна ознака всієї підгрупи; виявлення компонентів його значення, їхня уніфікація й зіставлення з метою встановлення схожих та відмінних ознак.

Аналіз поля проводиться на основі семантики мовних одиниць. Семантичною підставою виділення квалітативних прикметників як частини мови є їхня здатність виражати позамовні явища у вигляді якихось позачасових ознак, наприклад, якостей, властивостей, станів та інших атрибутів. Теоретичні дослідження у даному напрямку показують, що сукупність лексичних одиниць, яка традиційно іменована частиною мови, є лексико-семантичною парадигмою, що має диференційну силу найбільш загального характеру [10; 37].

У роботі розглядаються угруповання ад'єктивних лексем англійської мови, що об'єднані різними ознаками. Для аналізу було залучено, у більшості випадків, прикметники у прямому номінативному значенні. Перша вибірка до списку прикметників була зроблена з найбільш частотних

одиниць, зафіксованих у словнику The New Horizon Ladder Dictionary of the English Language [36]. Далі, відповідно до викладених вище вимог процедур аналізу значення обраних для розгляду одиниць уточнювалися й коректувалися на основі декількох найбільш повних тлумачних словників сучасної англійської мови [19; 20; 38].

Підготовлений до дослідження матеріал надалі піддався семантично-концептуальному аналізу, і на основі отриманих даних про подібність і розходження окремих лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) значень виділялися різні угруповання лексичних одиниць. Варто помітити, що групування лексичних парадигм проводиться одночасно в декількох напрямках у міру зіставлення одиниць, що підлягають об'єднанню, і в міру виявлення деяких елементів їхньої семантичної структури.

Квалітативні прикметники в сучасній англійській мові взагалі членуються на семантичні підкласи у відповідності зі способом подання в їхній семантичній структурі ознаки ад'єктивності як загального категоріального значення описуваної частини мови.

Семантичні ознаки підкласів англійських прикметників (незмінна квалітативність (якість, властивість), змінна квалітативність (спосіб дії, здатність до дії) характеризуються відносинами додаткової дистрибуції у формулах змістовної структури лексичних одиниць і детермінують розбивки кожного рівня членування [31, с. 103]. Семантичною ознакою, наступною за частинимовною у семантичній структурі кожного лексико-семантичного варіанта, може бути тільки одна із зазначених вище семантичних ознак підкласів.

У підрозділі 2.3.проаналізовані підгрупи концептуальних метафор, представлених переосмисленими іменниками та фразеологічними зворотами.

2.1. Лексико-семантична група незмінної квалітативності

Основою лексико-семантичної групи (ЛСГ), об'єднаної поняттям незмінної квалітативності, служить семантична ознака якості або властивості. Цей підклас включає прикметники, які є найменуванням стативних, незмінних у часі якостей або властивостей, приписуваних прикметниками денотату означуваного [15, с. 211]. Синтаксична функція як самого прикметника, так і члена сполучення ним обумовленого в цьому випадку не має значення. Якості або властивості, що називаються прикметниками цього семантичного підкласу, є характеристиками денотата означуваного, належать йому самому й проявляються безвідносно до інших предметів або явищ [31, с. 8].

Семантичний підклас прикметників незмінних ознак включає декілька лексико-семантичних груп. Деякі з них членуються на більш дрібні ЛСГ, які можуть бути як однорівневими, так й утворювати ієрархічну послідовність більш низького рівня членування.

Як указувалося вище, ті семи, які визначають розбивку одиниць на підгрупи й тим самим визначають їх внутрішню структуру, зводяться в ранг семантичних ознак. Залежно від рангу розбивки, семантичній ознаці, на основі якої це проводиться, привласнюється відповідний рівень членування. У наявній з теми концептуальних полів літературі така ієрархія ознак не встановлювалася, тому що мікросистема, а частіше яка-небудь із її частин, приймалася заданою, а не вичленовувалася із всієї сукупності ад'єктивних лексичних одиниць [16; 26; 30].

Розглянуті нами у даному підрозділі одиниці включають декілька груп квалітативних прикметників, об'єднаних більш часними, ніж незмінна ознака, поняттями, або загальними деномінаторами значення угруповання.

1. Лексико-семантична група «фізичні характеристики людини»

Проаналізуємо лексико-семантичні підгрупи прикметників, що об'єднані даним поняттям. Однією з них є підгрупа, умовно названа

підгрупою зі значенням *внутрішня будова; стан, що нею визначається*. Домінантною семою лексичних одиниць, включених у цю підгрупу, є компонент *texture*, що розуміється як якийсь порядок організації елементів внутрішньої будови об'єкта, що визначає ряд таких його властивостей, як фіксованість форми, наявність або відсутність пружності, пластичності тощо. Прикметники цієї підгрупи *hard, stiff, firm, fragile, tender, flexible, elastic* характеризують денотат щодо зазначених властивостей, щодо фізіологічної або психічної конституції живого організму та проявів таких якостей людини, як сила, слабкість, гнучкість [19; 29].

Усі перераховані прикметники вживаються як в буквальному значенні для характеристики фізичного стану людини, так і в переносному для позначення якісних характеристик людини, стиль або манеру її поведінки тощо, або ж тільки в переносному. Порівняйте, наприклад: *They're not confined to elastic bands* і *With his elastic character ...*, де основна семантична ознака прикметника *elastic* - *able to be easily changed* [36] – зберігається в обох уживаннях, але залежно від класу об'єкта, що є денотатом визначаємого, змінюються уточнюючі семи в семантичній структурі різних ЛСВ слова *elastic*.

Однією із властивостей об'єктів реального світу, обумовленою внутрішньою будовою тіла, є властивість міцності, яку можна розглядати як як фізичний стан біологічного об'єкта. Лексико-семантичну групу зі значенням «міцність» становлять прикметники *frail* і *flimsy*. Прикметник *flimsy* за своєю семантичною структурою ширше інших, що входять у дану мікросистему, через наявність семи, що вказує причину неміцності – *easily injured*. Дана підгрупа прикметників стосовно станів людини має конкретизуючу семи у семантичній структурі: «міцність та стан, що нею визначається».

Аналогічну ситуацію маємо щодо лексико-семантичної підгрупи зі значенням «розмір» (*having certain dimension*). Дана підгрупа прикметників як мікросистема лексики, очевидно, у силу своєї досить легкої виділяємості

аналізувалася й описувалася в лінгвістичній літературі багаторазово на матеріалі різних мов [3; 12; 39], у тому числі й англійської. Визначником даної лексико-семантичної групи є прикметник *dimensional* – *having the stated number of dimensions*. Поняття розмірності включає безліч смислових ознак, які фіксуються тими або іншими семами в смисловій структурі одиниць, що належать цій мікросистемі, у тому числі семами на позначення якостей людини.

Аналіз суцільного словникового списку [35; 41] показує, що виділені на основі семантичної ознаки «що характеризується певним розміром» члени даної лексико-семантичної парадигми можуть бути розподілені на підгрупи одного рангу й різнорангові на основі описуваних нижче семантичних ознак. Першим в ієрархії таких ознак варто вважати ознаку «спрямованість виміру», що обумовлює членування одиниць лексико-семантичної групи зі значенням «розмірність» на дві підгрупи.

Перша підгрупа ЛСГ *розмір* як стан біологічного суб'єкта складається із прикметників, що характеризують величину об'єкта взагалі, у всіх можливих його вимірах, безвідносно до спрямованості виміру. Відносний характер розмірності закріплюється в семантичній структурі прикметників семами «вище/нижче норми», властивими даному класу предметів і прийнятими носіями мови за стандарт. Наприклад:

large – *more than usual in size*;

big – *of more than average size*;

small – *less than normal size, etc.*

Прикметники зі значенням «мала величина» – *small, minute, tiny, miniature*, – об'єднані на основі ознаки *little in size, weight, force, etc.* Найбільш компактно семантичну структуру, що відповідає зазначеній означальній ознаці, має прикметник *small*. Він відрізняється найбільш широкою сполучальною потенцією. Звуження меж слів, що сполучаються з лексичною одиницею, як правило, обумовлено наявністю в її семантичній структурі більшої кількості уточнюючих сем, які конкретизують основну

семантичну ознаку (домінантну сему). Так, прикметники *minute* і *tiny* визначають розмір об'єктів, що мають меншу величину, ніж об'єкти, що визначаються прикметником *small*. Прикметники зі значенням «великий розмір» *big, large, giant, immense, gigantic, enormous, huge* описують об'єкти значних розмірів й об'єднані в підгрупу другого рівня розбивки. Найбільш узагальнено значення цієї підгрупи лексичних одиниць виражається прикметниками:

big – more than average in size, weight, etc.;

large – more than usual in size.

Якщо прикметник *big* описує величину обсягу, маси, ваги й подібних параметрів денотата, то для *large* більше типовим є вираження просторових характеристик (*taking up much space; able to contain much*), тому дана лексична одиниця не використовується для позначення властивостей людини. Те ж саме можна сказати про підгрупу прикметників ЛСГ «розмір», яка поєднує лексичні одиниці, що характеризують величину об'єкта в спрямованому вимірі.

2. Лексико-семантична група «стани людини»

Інший напрямок зв'язків лексико-семантичних підгруп зі значенням «існування», і зокрема підгрупи *having life*, веде до лексико-семантичних підгруп прикметників, що описують різні стани людини (*states of mind and body*). В рамках даного концепту виділяються декілька ЛСГ.

Перша підгрупа – «стан здоров'я людини» (*having good or bad health, much or little physical strength*). Найчастіше означуваними прикметників цієї групи є назви осіб, іноді частин тіла живих організмів. Лексико-семантична група зі значенням «стан здоров'я» визначається семою *being in (good or bad) health* і включає такі прикметники: *healthy, sound, well, hale, sane, tired, weary, light-headed, faint, sickly, sick, ill, stricken, feverish, sea-sick, mad* [20; 35]. Семантична ознака «гарне здоров'я або самопочуття взагалі» (*in good health*) поєднує прикметники *healthy, sound, well*. Їм протипоставлені

прикметники *ill, sick, sickly*, поєднані за ознакою «погане здоров'я або самопочуття, хворобливість» (*not well in health, having a disease*).

Близькі до останнього ряду прикметників за тотожністю домінуючої ознаки прикметники *sea-sick, feverish, stricken*, але їхні семантичні структури містять сему більше низького рівня розбивки, що вказує причину хвороби:

because of the movement of a ship on water у прикметнику *seasick*;

because of the temperature of the body greater than usual у прикметнику *feverish*;

he effects of trouble, anxiety, etc. у прикметнику *stricken*.

У межах описуваної мікросистеми лексичних одиниць виділяється підгрупа зі значенням «утома, стомленість», де нездужання обумовлене попередньою діяльністю. Сюди відносяться прикметники:

tired – having or showing a lack of power in the mind or body, esp. after activity, weary – very tired;

haggard – tired in appearance, esp. as the result of trouble, lack of sleep, etc.

Наступна підгрупа слів поєднується за семантичною ознакою *ill in head or the mind* і включає прикметники *insane, mad, crazy; sane*. Два прикметники цієї підгрупи *dizzy* («що зазнає запаморочення») і *raving* («що марить, що перебуває в маренні») конкретизують хворобливі, неприємні відчуття, випробовувані денотатом означуваного.

Друга підгрупа зі значенням «фізіологічні стани людини» природно продовжує перелік угруповань лексичних одиниць, пов'язаних своїми значеннями із внутрішнім світом людини. Ця ЛСГ представлена двома підгрупами першого рівня розбивки. Перша підгрупа зі значенням *having a desire for food or drink* включає прикметники *hungry, greedy* й *thirsty*. Цікаве порівняння цих прикметників із прикметником *appetizing – causing desire for food*. Прикметник *hungry* має семантичну структуру *having desire for food* і відноситься до прикметників, що означають «статичну власну ознаку», а *appetizing* – до прикметників, що означають ознаку відношення (у цьому

випадку відношення «причини») і не використовуються для опису властивостей людини.

Друга підгрупа зі значенням *being in a certain state of consciousness* членується на три підгрупи прикметників другого рівня розбивки (або другого рангу). Значення прикметників першої підгрупи пов'язані із двома протиставленими один одному станами – сну й пильнування – і включають наступні лексико-семантичні варіанти прикметників [38; 41]:

drowsy – ready to fall asleep, sleepy - tired and ready to sleep;

asleep – being in a state of the natural periodic suspension of consciousness during which the powers of the body are restored;

wake – not asleep;

wakeful – not sleeping or able to sleep.

Для перерахованих прикметників у зазначених значеннях характерне вживання в предикативній функції. Другу підгрупу другого рангу представляють прикметники:

senseless – in a sleeplike state, as after a blow on the head;

unconscious, що описує стан денотата обумовленого як «байдужий, без свідомості».

Третя підгрупа другого рангу виділена на основі семантичної ознаки «контролювання свідомості під впливом алкоголю» і поєднує прикметники:

drunk – under the influence of alcohol;

drunken – drunk;

sober – in control of oneself, not drunk.

Наступною лексичною мікросистемою, що пов'язана із станом внутрішнього світу живих істот, точніше людини, є лексико-семантична група зі значенням «психічні стани». Ця група досить об'ємна за складом вхідних у неї одиниць і представлена численними підгрупами першого й наступного рангів розбивки, кожна з яких описує один з аспектів розумової й чуттєво-емоційної сфер, що у сукупності складають психічну сферу життєдіяльності людини [20; 34]. Розгляд підсистем зі значенням «психічні

стани людини» доцільно почати з підсистем, які, описуючи розумовий аспект, є як би природним продовженням лексико-семантичної групи зі значенням «фізіологічні стани живого організму», пов'язані зі свідомістю.

Перша підгрупа першого рівня розбивки зі значенням «розумовий стан» представлена декількома підгрупами другого ступеня, до першої з яких зі значенням *having knowledge or proficiency* відносяться прикметники *aware, knowing, learned, well-read, expert, skilful, skilled, qualified; amateur, ignorant*. Дана підгрупа вичленовується на основі семантичної ознаки *having knowledge*. Уточнюючими семантичними ознаками [19; 38] є:

1) «джерело знань, умінь», виражена семою *as the result of study and reading* у семантичній структурі прикметника *learned*; семою *as a result of reading a lot of different types of books* у прикметнику *well-read*;

2) «ступінь або спеціалізація знань або поінформованості», наприклад, сема *much* у семантичній структурі прикметника *learned – having much knowledge as the result of study and reading* і сема *special* у семантичній структурі прикметника *expert – having special knowledge or training*.

Особливо слід сказати про два останні прикметники з перерахованих у складі підгрупи – *amateur* й *ignorant*. Прикметник *ignorant – lacking knowledge* протипоставлений усім іншим членам підгрупи за лінією «наявність/відсутність знань», а прикметник *amateur* як би перекидає міст між двома полярними станами, характеризуючи при цьому денотат означуваного як маючий неповний обсяг ознаки: *amateur – having incomplete knowledge as compared with a professional, hence, not very clever at doing something*. Другу підгрупу другого рівня розбивки зі значенням *assured, in mind* утворюють прикметники *assured, sure, certain, optimistic* і *doubtful*. Розходження в значеннях прикметників *assured, sure* і *certain* незначні. Що стосується прикметника *optimistic*, то його семантична структура ширше за рахунок ознаки «упевненість», вираженої семою *the belief that good will win over evil, that things will end well*. У прикметнику *doubtful – feeling uncertainty of belief or opinion* ознака «упевненість» заперечується. Значення цього

прикметника є як би проміжним між прикметниками описаної вище підгрупи й третьою підгрупою другого ступеня зі значенням *full of or having lost hope*, пов'язаної з поняттям «надія». Сюди входять прикметники *hopeful*, *expectant* і протиставлений їм *desperate*. Четверта підгрупа зі значенням *having reliance* включає прикметники *trustful* і *reliant*, що описують почуття довіри. Наступна підгрупа зі значенням *having interest* пов'язана із семантичною ознакою «що проявляє зацікавленість». Зацікавленість розуміється як готовність приділяти увагу, концентруватися на чому-небудь, у такий спосіб проявляється співвіднесеність із розумовим аспектом психіки людини. Ця підгрупа складається із двох прикметників *interested* й *enthusiastic*, семантична структура другого ширше й, отже, його значення конкретніше. Підстановка в значенні прикметника *enthusiastic* – *full of enthusiasm* значення слова *enthusiasm* – *a strong feeling of interest and admiration* підтверджує включення прикметника *enthusiastic* у підгрупу зі значенням «зацікавленість».

Група прикметників зі значенням «спокій, тиша» (*free from agitation of whatever sort*) включає шість лексичних одиниць: *calm*, *quiet*, *serene*, *tranquil*, *peaceful*, *still*, поєднаних за семантичною ознакою «що перебуває в стані спокою». Усі одиниці цієї мікросистеми мають досить широку сполучуваність – денотатами означуваних можуть бути назви осіб, емоційних станів, способу життя й поведінки людей тощо. Залежно від класу означаємих предметів значення прикметника уточнюється вказівкою на те, що забезпечує стан спокою. Наприклад [29; 41]:

calm (про стан людини) – *free from excitement*;

quiet (про поведінку) – *without activity*;

tranquil (про людину та її поведінку) – *free from anxiety, worry*;

still (про відсутність рухів) – *not moving*.

Однак означальна семантична ознака групи зберігається у всіх вживаннях.

У силу таких різноманітних уточнень основної семантичної ознаки члени цієї мікросистеми як одиниці з досить узагальненими значеннями

утворюють мікросистему з численними міжпарадигматичними зв'язками [7, с. 125]. Наприклад, легко просліджується зв'язок з мікросистемою прикметників зі значенням «емоційні стани». Прикметники зі значенням «спокій» протипоставлені прикметником зі значенням «хвилювання», оскільки основна семантична ознака, що характеризує обидві мікросистеми, у групі зі значенням «хвилювання» позначається знаком "плюс", а в групі зі значенням «спокій» – знаком "мінус", що не тотожно його відсутності.

Ряд прикметників, що характеризують дію щодо міри застосовуваних зусиль, об'єднані в підгрупу зі значенням «що характеризується більшою або меншою інтенсивністю зусиль людини». До цієї підгрупи належать прикметники *violent (emotionally disturbed)*, *vigorous (robust)*, *spirited (energetic)*, *laborious (hard-working)*. Дана група не є численною.

Членування на підгрупи спостерігається й у підгрупі зі значенням «емоційні стани», що розбивається на підгрупи більше низького ступеня зі значеннями «що відчуває гнів, хвилювання, страх, горе, самотність, радість, задоволення, подяку» тощо. Всі такі одиниці, мабуть, поєднують два параметри: це ознака або позитивної, або негативної оцінки, що часто фіксується в словниках позначкою *derogative*, і те, що в складі семантичної структури кожної з них є елементи значення «бажання», що, однак, на наш погляд, неправомірно виділяти як окремий компонент значення. Мова йде про прикметники:

jealous – wanting to keep what one has;

possessive – wanting very much to have or keep;

envious – wanting to have what someone else has;

ambitious – having desire.

Семантична ознака, що поєднує цю групу прикметників, більш-менш вдало можна з б визначити як «бажаючий мати або зберегти», де для кожного з наведених прикметників уточнюється об'єкт бажань і прагнень.

До названих мікросистем примикає група прикметників, що описують специфічні сфери почуттів. Дана лексико-семантична група містить різного

рода почуття, що пов'язані з відповідними емоційними станами людини або її якостями. На першому рівні розбивки виділяються дві підгрупи: почуття з позитивними конотаційними семами та почуття з негативними конотаційними семами. Далі вони членуються на підгрупи нижчого ступеня. Так, підгрупа «позитивні почуття» членується на наступні [38; 41]:

-Happiness: happy, glad, pleased, overjoyed, cheerful carefree, merry, exultant, jolly, delighted.

-Calmness and quietness: quiet, calm, peaceful relaxed, tranquil, placid, serene, even-tempered, untroubled, unconcerned, unruffled, cool, unperturbed.

-Satisfaction: satisfied, content, contented.

-Admiration: respected, honourable, respectful, estimable, reputable.

-Interest and excitement: interested, eager, excited, taken up with, overwrought, thrilled.

-Kindness and compassion: kind, kind-hearted, benign, humane, considerate, well-disposed, tender-hearted, magnanimous, generous, merciful, lenient, clement, indulgent, sympathetic, understanding, tolerant.

-Certainty: certain, confident, convinced, assured, positive.

-Courage: brave, courageous, fearless, bold, dauntless, undaunted, intrepid, heroic, gallant, audacious, daring.

-Surprise: astonished, amazed, surprised.

Підгрупа «негативні почуття» має також подальшу розбивку:

-Sorrow: unhappy, sad, miserable, depressed, dejected, despondent, heavyhearted, gloomy, downcast, cheerless, heartbroken, blue, poor, pathetic.

-Anxiety, worry: anxious, worried, concerned, tense, edgy, disturbed, troubled, upset, nervous, apprehensive.

-Anger: angry, cross, furious, enraged, infuriated, wild, mad, berserk, irate.

-Annoyance, irritation: annoyed, irritated, peeved, sore, shirty, brittle, resentful, huffy.

-Dissatisfaction: letdown, dissatisfied, frustrated, displeased, discontented, disappointed, disgruntled.

-Contempt: disrespectful, irreverent, despicable, scornful.

-Indifference: indifferent, half-hearted, dispassionate, unconcerned, unperturbed, impassive, nonchalant, apathetic, boring.

-Greed: greedy, mean, grasping, penny-pinching, niggardly, avaricious, stingy, acquisitive, mercenary, selfish.

-Revenge: vengeful, vindictive, spiteful, malevolent.

-Jealousy: Jealous, envious, covetous, possessive, green-eyed.

-Cruelty: cruel, barbarous, brutal, ferocious, inhuman, truculent, savage, ruthless, vicious, merciless, pitiless, heartless, unkind, unsympathetic, intolerant.

-Fear: frightened, scared, nervous, timid, fearful, formidable.

Лексичні одиниці наведених вище підгруп містять у своїй семантичній структурі семи 'emotion', 'evaluation', 'gradation of emotion'.

3. Лексико-семантична група «людські здатності»

Лексико-семантична група зі значенням «здатність» досить велика за кількісним складом й складна за структурою, глибина розбивок цієї мікросистеми дорівнює декільком рівням. Легко виділяються дві підгрупи першого рівня, з яких перша включає прикметники зі значенням «активна здатність», а друга – прикметники зі значенням «пасивна здатність».

Прикметники зі значенням «активна здатність» поєднуються за семантичною ознакою «*able*», що трактується як «здатний до здійснення певних дій або діяльності». Наявність даної семантичної ознаки («активна здатність») імплікує для багатьох членів цієї мікросистеми семантичну ознаку «особа», що є присутньою як у семантичних структурах означення (вираженого прикметниками, що описуються), так і означуваного (вираженого іменами – назвами осіб) [38; 41]. Однак семантична ознака «активна здатність» змістовно набагато ширше й пов'язана з потенційною здатністю денотата означуваного протистояти будь-якому впливу й протиставлена семантичній ознаці «пасивна здатність», що розуміється як здатність перетерплювати ті або інші впливи. Порівняйте прикметники

remedial – able to remedy («здатний лікувати») і *remediable – capable of being cured* («виліковний, здатний бути вилікованим») або *communicative – communicable; permissive – permissible*.

Лексико-семантична підгрупа першого ступеня розбивки прикметників зі значенням «активна здатність» представлена декількома підгрупами другого рангу, що вичленовуються за семантичними ознаками [19]:

- 1) здатність до діяльності;
- 2) фізична здібність;
- 3) психічна здатність;
- 4) здатність до сприйняття.

Розгляд підгруп зі значенням «активна здатність» варто було б почати з підсистем лексичних одиниць, що містять сему «існування». Але одиниці описуваної мікросистеми поєднувалися за семантичною ознакою *able* («здатний»), що займає домінуючу позицію в смислових структурах всіх лексичних одиниць, що входять у лексико-семантичну групу зі значенням «здатність», тому сема «існування» є тут уточнюючою і тою, що визначає більше низькі, чим лексико-семантичні групи, ступені розбивки.

Перша підгрупа другого рівня зі значенням '*able to exist*' представлена в нашому матеріалі одним прикметником *viable (a viable newborn child)*. До другої підгрупи другого ступеня, що теж має відношення до значення «існування», зараховується підгрупа зі значенням «здатність до породження» (*capable of bringing something into being*), що виявляється пов'язаною з лексико-семантичною групою зі значенням *brought into existence* у такий же спосіб, як і вищеописана з лексико-семантичною групою, що має значення *having objective existence*. Підгрупа зі значенням «здатність до породження» включає прикметники *generative, productive, fertile, creative* і протиставлені їм *deadly, barren, waste*, що заперечують ознаку «здатність до породження». З перерахованих лексичних одиниць *generative, productive* і *creative* мають досить загальне значення. Ці мікросистеми відрізняються від підгрупи зі значенням «імовірність,

можливість», що входить до мікросистеми прикметників зі значенням «пасивна здатність».

Найбільш узагальнено значення «активна здатність» виражено прикметниками наступної підгрупи другого ступеня, що складається з ад'єктивних лексичних одиниць: *able, capable, unable, gifted, talented, ingenious*, що вказують на здатність, майстерність, знання, волю й інші якості, властиві й необхідні денотату означуваного для здійснення різного роду діяльності й здійснення найрізноманітніших дій як фізичних, так і розумових.

Необхідно зазначити, що прикметники *talented, gifted* й *ingenious* у своїй семантичній структурі містять сему (*of*) *high quality*, що визначає здатності як видатні (що перевищують норму, загальноприйняті уявлення). До цієї ж підгрупи належить прикметник *shiftless – lacking the ability to get things done*, що містить у своїй семантичній структурі заперечення ознаки «здатність до дії».

Прикметники іншої підгрупи описують здатність до сприйняття, до психічних реакцій людського організму на різного роду подразники, і, залежно від пропонованого стимулу й центрів, керуючих відповідними реакціями, розрізняються чотири підгрупи третього рангу зі значеннями [29]:

- 1) сенсорні реакції;
- 2) емоційні реакції;
- 3) інтелектуальне сприйняття;

4) вербальні здатності (здатності виражати або переводити осмислене у форму мовних висловів).

У свою чергу перша підгрупа третього ступеня розбивки зі значенням «сенсорні реакції» (*having the, (no) faculty of sensory perception*), залежно від органа сприйняття й виду сенсорної інформації, що впливає на відповідний орган, може членуватися далі на нижчі ступені.

Наступна підгрупа лексичної мікросистеми зі значенням «активна здатність» виділяється за семантичною ознакою *able to influence or have an effect* і тим самим є як би містком між прикметниками зі значеннями «активна здатність» й «пасивна здатність». Дана підгрупа включає прикметники *influential, potent, effective*.

Слід також зазначити, що з мікросистеми лексичних одиниць, пов'язаних із психічною сутністю людини, крім лексико-семантичних груп зі значенням «психічні стани», вже описаних нами, витікають лексико-семантичні групи, що виражають ті або інші аспекти психіки людини як належні їй якості, як властивості натури або характеру, де ознака «тимчасовість», що є визначальною для прикметників, що означають «стан», не є суттєвою, тому що ці одиниці описують постійні якості натури. До таких мікросистем належить частина підгруп лексико-семантичної групи зі значенням «здатність», особливо мікросистеми, що описує «активні здатності».

Лексико-семантична група зі значенням «гордість» (*full of pride*) включає прикметники *proud* (гордий) і *haughty* (гордовитий). У словникових дефініціях прикметників, що описують риси характеру, звичайним є елемент *quality: proud - having the quality of self-respect and showing this in one's standards of behaviour* [38]. Наприклад: *He was too proud to ask for help*. Прикметники, що характеризують риси характеру, регулярно мають лексико-семантичний варіант із головною ознакою «що поводить певним чином» або «що проявляє ту або іншу властивість характеру». Денотатами означуваного при реалізації зазначених значень можуть бути як особи, так й акти їх поведінки.

Лексико-семантична група зі значенням «рішучість і цілеспрямованість» (*having a strong will, or firm purpose*) включає прикметники: *determined, resolute, і single-minded*.

Ще одну підгрупу зі значенням *having or lacking physical power* становлять лексичні одиниці *tough, strong, sturdy, powerful, hardy, tireless,*

sure-footed, weak, feeble, limp, lame, які описують денотат означуваного як (не)терплячий, (не)здатний протистояти тим або іншим фізичним впливам.

Існує також підгрупи прикметників, що означають «пасивну здатність». Члени цієї мікросистеми є як би переверненим відображенням одиниць мікросистеми зі значенням «активна здатність». Якщо в групі прикметників, що означають «активну здатність», вичленовується підгрупа зі значенням «здатність до дії», то в описувану мікросистему входять прикметники, що описують здатність бути об'єктом дії: здатність активного сприйняття (сенсорного, емоційного, інтелектуального) відповідає здатності бути сприйманим, здатність виражати думки – здатності бути вираженням розумового змісту тощо. Дана підгрупа пов'язана з якостями лише опосередковано, але на деяких з її підрозділів слід зупинитися, оскільки здатність до сприйняття можна теж вважати своєрідною якістю. Так, визначником підгрупи зі значенням «здатність бути сприйманим, бути об'єктом сприйняття» (*capable of being perceived*) є прикметник *sensible* (порівняйте з прикметником *sensitive*, що є визначником підгрупи ад'єктивних лексичних одиниць зі значенням «активне сприйняття»). Ця підгрупа членується на підгрупи залежно від семантичної ознаки, що вказує об'єктом якого сприйняття (сенсорного, емоційного або інтелектуального) є денотат означуваного. Вона членується на підгрупи нижчого ступеня зі значеннями [36]:

- 1) здатність бути сприйнятим на дотик, дотиком: *tangible, palpable*;
- 2) здатність бути сприйнятим зором: *visible, conspicuous*;
- 3) здатність бути сприйнятим слухом: *audible*.

Існують прикметники типу *noticeable*, що не розкривають конкретного засобу сприйняття, але імплікують один з можливих, котрий, як правило, есплікується контекстом, наприклад: *water with noticeable, but not bad taste*. Визначником підгрупи зі значенням «здатність бути сприйнятим емоційно» можна вважати прикметник *appealing - able to move the feelings*. Прикметники зі значенням «здатний викликати емоційну реакцію» подібні

до прикметників ЛСГ зі значенням «що викликає (є причиною) емоційну реакцію», що входить до складу іншого підкласу прикметників, умовно названого «прикметники, що означають ознаку відносини». Дуже багато прикметників мають обидва лексико-семантичних варіанта. До описуваної підгрупи зі значенням «здатність бути сприйнятим емоційно» належать прикметники, що описують здатність викликати бажання: *desirable, enviable* і близьке до них *meritorious*; здатність викликати любов, замилювання: *lovable, admirable*; здатність викликати почуття й відчуття: *pleasing, pleasant, agreeable, pleasurable, delightful, delicious, fetching, dainty; foul, nasty, harsh, objectionable, repulsive, beautiful; ugly, unsightly, hideous, imposing, stunning; attractive, inviting, alluring, enchanting, winning* [41]. Перераховані прикметники досить різноманітні, але все визначається семантичною ознакою «здатний бути сприйнятим емоційно». Деякі члени цієї підгрупи містять сему «сприйманий сенсорно», що займає в їхніх семантичних структурах не домінуючу, а субординативну позицію, що описує засіб одержання емоційної інформації. Ця обставина знаходить висвітлення в словникових дефініціях [19; 29], наприклад:

unsightly – not pleasant to look at;

ugly – unpleasant to see;

lovely – attractive, esp. to both the heart and eye;

harsh – unpleasant to the senses;

pleasant – pleasing to the senses, feelings or mind.

Переходячи до опису підгрупи зі значенням «здатність бути сприйнятим інтелектуально», необхідно зазначити, що прикметники зі значенням «пасивна здатність бути сприйнятим» дуже часто не розрізняють засобів сприйняття й тому їх розбивки на групи прикметників, що означають сенсорне, емоційне й інтелектуальне сприйняття, має умовний характер. З інтелектуальним сприйняттям безумовно пов'язані наступні лексичні одиниці: *understandable, comprehensible, obvious*, поєднувані за ознакою *that*

can be easily understood. Сюди ж варто віднести прикметники *believable*, *credible*, *incredible*, поєднані за ознакою *that can be believed*; прикметники *trusty* й *trustworthy*, що містять семантичну ознаку *that can be trusted*; прикметники *imaginable* і *conceivable* із загальною семантичною ознакою *that can be formed in the mind or believed*; примикають до них *suggestive* і *predictable*.

У цю же підгрупу входить прикметник *convincing* (*a convincing speech / speaker*) і протиставлені йому *arguable*, *debatable*.

2.2. Лексико-семантична група змінної квалітативності

Основою лексико-семантичної групи, об'єднаної поняттям змінної квалітативності, служить семантична ознака агентивності або здатності до дії. Прикметники з такою концептуальною базою характеризують денотат означуваного (завжди агента, наділеного здатністю до здійснення дії або до певного стилю поведінки) через приписувану йому активну ознаку [3; 15]. Усі одиниці підкласу в якості домінуючої мають ознаку *acting in a certain way*, імплікуючі семи «агентивність» і «потенційна здатність до здійснення дії».

Прикметники, що означають змінну ознаку можна назвати прикметниками зі значенням «поведінка», тому що вони характеризують агента в плані соціальної або моральної оцінки дій, що він здійснює. А поведінка визначається певними людськими якостями або емоційними станами, властивими людині на момент здійснення дії.

Основна ознака підкласу – *acting in a certain way* – у семантичній структурі кожної одиниці, що входить у підклас, уточнюється у двох основних напрямках: «що поводить ся якимсь чином (як)» і «що поводить ся певним чином стосовно кого-небудь (чого-небудь)». Наступні ступені розбивки визначаються оцінними компонентами типу

«обережно/ризиковано», «чесно/нечесно», «справедливо/несправедливо» тощо.

Розглянемо основні лексико-семантичні підгрупи групи змінної ознаки.

1. Лексико-семантична підгрупа «зайнятість певним родом діяльності»

Опис лексико-семантичних груп даного підкласу варто почати з ЛСГ прикметників, що характеризують денотат означуваного як «зайнятий/незайнятий» яким би то не було родом діяльності. Ця група представлена прикметниками *professional, industrious, studious, zealous* і протиставленими їм *idle* і *retired*. Визначником групи є прикметник *busy – engaged in some occupation or work*, що найбільше узагальнено виражає зайнятість якою-небудь справою або роботою. У прикметнику *idle – not occupied, not busy* заперечується ознака «зайнятість». Але не в одному з них немає уточнюючих ознак. Оцінна ознака *habitual devotion to labour*, що уточнює основну, у прикметниках *industrious, studious* і *zealous* характеризує денотат означуваного як «працьовитий», «старанний» [19; 35]. У прикметнику *retired* ознака «незайнятість» обумовлена значенням «припинення трудової діяльності».

2. Лексико-семантична підгрупа «аспекти людської поведінки»

Лексико-семантична група прикметників зі значенням «діючий певним чином» членується на дві підгрупи першого ступеня залежно від того, яку дію (фізичну або соціальну) характеризує прикметник.

Перша підгрупа першого ступеня прикметників зі значенням «фізичний аспект поведінки» представлена чотирма підгрупами другого рангу, перша з яких описує поведінку денотата, обумовлену інтенсивністю прикладених зусиль. Перша підгрупа другого рангу зі значенням «діючий енергійно, активно» (*exhibiting great vigour and eagerness*) включає прикметники *active, energetic, lively, strenuous, brisk, dashing, prompt* і *lazy* із запереченням енергійності дії [35; 41]. Загальна ознака даної підгрупи –

«діючий енергійно, активно». Денотатом означуваного для членів цієї підгрупи є особа.

Друга підгрупа другого ступеня пов'язана з характеристикою рухів і членується на три підгрупи. Прикметники першої підгрупи третього рангу описують денотат означуваного як 'що пересувається' (*changing place*). Це прикметники *migratory (migratory population)* і *fugitive (fugitive criminal)*. Друга підгрупа третього рангу представлена прикметником *jerky* («що рухається різкими поштовхами»), що характеризує манеру пересування. Третя підгрупа третього рангу зі значенням *exhibiting or lacking grace, pleasantness in movement* характеризує не пересування, як у двох попередніх підгрупах, а рух живої істоти й включає прикметники *graceful, elegant* з позитивною оцінкою й *awkward, clumsy* з негативною оцінкою.

Друга підгрупа першого рангу включає прикметники, які характеризують суспільне поведіння людини, і членується на дві підгрупи другого ступеня зі значеннями [36]:

- 1) власне соціальна поведінка;
- 2) поведінка, що характеризується з точки зору психічної (емоційної, інтелектуальної) сутності людини.

Перша із зазначених підгруп другого ступеня членується на п'ять підгруп третього ступеня. Перша підгрупа третього ступеня зі значенням «що відповідає певним правилам або стандартам» (*careful in following some rules, principles or standards*) включає прикметники *complaint, strict, methodical, consistent, systematic, religious, pious*. Прикметник *strict* найбільш узагальнено виражає зміст описуваної підгрупи. Прикметники *methodical* і *systematic* містять сему «повторюваність й однаковість дій» (*continually acting the same way*). Ця ж сема міститься й у семантичній структурі прикметника *consistent*, де вона уточнюється семою *keeping the same principles*. У прикметників *religious* і *pious* – *obeying the rules of a religion* уточнюється, яких норм поведінки дотримуються. Зазначені уточнюючі семи разом з означальною ознакою становлять семантичний об'єм даної підгрупи.

Друга підгрупа третього ступеня включає прикметники зі значенням «діючий відповідно до законів моралі або порушуючий їх» (*behaving (im)morally*). Визначником підгрупи є прикметник *moral*, крім нього в підгрупу входять прикметники *conscientious*, *virtuous* і прикметники з негативною оцінною ознакою *vile*, *evil*, *wicked*, *sordid*, *base*, *vicious*, *corrupt*. Уточнюючі ознаки прикметників цієї підгрупи досить різноманітні й часто за значенням збігаються з означальними ознаками другої підгрупи другого ступеня, прикметники якої характеризують психічний аспект поведінки людини; наприклад, ознака «чесність» (*honest*) перегукується з ознакою «сумлінність» (*conscientious*).

Третю підгрупу прикметників третього ступеня зі значенням *showing obedience or disobedience* становлять прикметник *obedient* – *doing what one is ordered to do*, що є визначальником описуваної мікросистеми, і протиставлений йому *disobedient*, що заперечує ознаку «покоря». Обидві одиниці характеризуються простотою семантичної структури й найбільше узагальнено представляють зміст всіх членів угруповання.

Інші прикметники мають уточнюючі семи: прикметник *dutiful* пов'язаний зі значенням «почуття обов'язку» (*showing a sense of duty*). Ряд прикметників містить у своїй семантичній структурі сему «причина непокоря». Так, для прикметників *wayward*, *wilful* і *headstrong* це – «норовливість як риса характеру» – *the intention of doing what one likes*; для прикметника *restive* – *unwilling to keep still or be controlled*; для прикметника *defiant* – *having no fear or respect*. Прикметники *rebellious* і *riotous* містять вказівки не тільки на причини – «невдоволення встановленим порядком», що співпадає з адресатом протесту (*against lawfully established authority*), але вказують й «способи та засоби поведінки» (*taking up arms*).

У межах даної підгрупи виділяється підгрупа зі значенням «що наполягає на своєму, упертий», що поєднує прикметники *insistent*, *obstinate*, *stubborn*, *confirmed*.

Необхідно вказати, що більшість прикметників описаної третьої підгрупи третього ступеня в силу наявності в їхній семантичній структурі значення «засіб або спосіб здійснення певної лінії поведінки» мають лексико-семантичні варіанти, що характеризують не діяча, а саму дію. Визначуваними при таких значеннях є назви дій. Прикметники в такому вживанні відносяться до семантичного підкласу прикметників, що означають статичну ознаку, до лексико-семантичної групи зі значенням «спосіб дії».

Четверту підгрупу третього ступеня прикметників, що означають «соціальну поведінку», становлять прикметники зі значенням «що проявляє щедрість, марнотратність, помірність або скнарість у витратах» (*giving freely or not*) [36]:

- а) *bountiful, generous, open-handed*, що описують щедрість;
- б) *economical, frugal, thrifty* – зі значенням «ощадливість»;
- в) *grudging, tight-fisted, mean, miserly*, що характеризують скнарість.

До підгрупи зі значенням «соціальна поведінка» відноситься п'ята підгрупа прикметників третього ступеня, що мають значення «підтримуючий або затримуючий прогрес» (*supporting or opposed to progress or reforms*), що поєднує прикметники *progressive, conservative, reactionary*.

Друга підгрупа другого ступеня прикметників зі значенням «поведінка з погляду психічної (емоційної, інтелектуальної) сутності людини» представлена підгрупами третього ступеня, тісно пов'язаними між собою, але й відмінні одна від одної. Це такі підгрупи прикметників, проаналізовані на основі даних тлумачних словників [29; 35]:

- зі значенням «що мобілізує увагу, що діє спостережливо» (*watchful, attentive, vigilant, alert, observant*);
- зі значенням «що діє обачно, обережно» (*careful, cautious, calculating* і протипоставлені їм за негативною характеристикою визначальної ознаки прикметники *careless* і *reckless*);

- зі значенням «що діє рішуче, без страху» (*brave, fearless, dauntless, bold, daring, gallant, valiant, adventurous, venturous, enterprising, hot-headed* і антонімічні їм *cowardly* і *shy*);
- зі значенням «що проявляє стриманість/нестриманість» (*temperate, discreet, rash, impulse*);
- зі значенням «що поводитьься розумно» (*reasonable, unreasonable*);
- зі значенням «що проявляє мінливість» (наприклад, *flightly - too influenced by sudden desires or ideas, often changing*);
- зі значенням «що поводитьься чесно/нечесно» (*honest, sincere, straightforward; two-faced, deceitful, fraudulent, sneaky*);
- зі значенням «відвертість» (*frank, demonstrative*);
- зі значенням «невпевненість» (*hesitant*);
- зі значенням «що поводитьься гідно» (*dignified, stately, majestic*);
- зі значенням «що проявляє самовпевненість або скромність» (*presumptuous, conceited, pretentious, modest*).

3. Лексико-семантична підгрупа «манера поведження людини»

Одиниці, об'єднані даним концептом, розбиваються на лексико-семантичні групи прикметників, що поряд з семами «динамічна ознака» і «поведінка», мають також семантичну ознаку «що поводитьься певним чином стосовно кого(чого)-небудь», тому що прояв поведінки через певне відношення передбачає інший член відношення. Характерною рисою семантичної структури прикметників, що належать до цієї групи, є експлікація другого члена відношення у семному складі або імплікація адресата, що з'являється в контексті. Ця ЛСГ членується на вісім підгруп залежно від змісту сем, що уточнюють загальну ознаку групи. Такими уточнюючими семами є [36]:

- справедливість / несправедливість,
- прихильність / терпимість / ворожість,
- увічливість / брутальність.

Ці семи в різних варіаціях і визначають зміст відповідної описуваної підгрупи.

Перша підгрупа виділяється за ознакою «відданість/зрадництво» (*showing loyalty or disloyalty*) і поєднує прикметники *faithful, loyal* і *treacherous*.

Друга підгрупа прикметників зі значенням «що ставиться справедливо» (*treating somebody with or without justice*) включає прикметники *fair* і *just*. Основна семантична ознака підгрупи – *acting in a just manner*. У семантичній структурі прикметників цієї підгрупи містяться семи «чесний» (*honourable*), «правдивий» (*in accordance with what is right and true*), «що дотримується правил і законів» (*in accordance with the rules*).

Третя підгрупа зі значенням «що ставиться з любов'ю» (*showing tender feeling or warm regard*) включає прикметники *affectionate, loving, fond*. Наявність семи *devotion* у семантичній структурі прикметників цієї підгрупи зв'язує її з підгрупою зі значенням «що проявляє відданість», а сема *friendliness* намічає перехід до наступної четвертої підгрупи зі значенням «що ставиться дружньо/вороже» (*acting as a friend or an enemy*).

Четверта підгрупа включає прикметники *friendly, cordial; rival, hostile, adverse, antagonistic, argumentative, controversial* і *aggressive*. Найбільш узагальнено значення одиниць підгрупи виражається антонімічними прикметниками *friendly* і *hostile*. Усі інші прикметники, що входять до підгрупи, мають у своїй семантичній структурі семи, що уточнюють способи й сферу прояву ворожості або суперництва. Наприклад: у прикметнику *aggressive* – «готовність до будь-якого роду нападок»; у прикметниках *argumentative* і *controversial* – «пристрасть до суперечок, вираження незгоди»; у прикметнику *rival* – «бажання перевершити суперника»; у прикметниках *adverse* і *antagonistic* – «вираження незгоди, надання опору»; у прикметнику *antagonistic* – «активний опір». Сукупність означального й перерахованих уточнюючих ознак становить семантичний об'єм підгрупи зі значенням «що ставиться дружньо/вороже».

Ще один аспект відносин, досить близький до дружелюбності, ворожості, описується прикметниками п'ятої підгрупи зі значенням «терпимий/нетерпимий» (*showing or practising tolerance/intolerance*), представленої прикметниками *tolerant, patient*.

Шоста підгрупа зі значенням «увічливий/грубий» (*showing good/bad manners, consideration for others and (in)correct social behaviour*) поєднує прикметники *polite, gracious, courteous, tactful, decent, gentle, amiable, hospitable* і протипоставлені їм за значенням *impolite* і *vulgar*. Визначниками даної підгрупи є прикметники *polite / impolite*. Дана підгрупа поєднується за семантичною ознакою «що проявляє (не)увічливість». Компонент «увічливий» припускає гарні манери, повагу, люб'язність, увагу до інших. Ці ознаки різним чином комбінуються в семантичних структурах членів описуваної підгрупи, становлячи її семантичний об'єм.

Прикметники сьомої підгрупи зі значенням «що проявляє прихильність, доброту, зацікавленість» поєднуються за семантичною ознакою *showing the desire to do good to others*. У дану підгрупу входять прикметники *kind, benevolent, charitable, obliging, considerate, indulgent, liberal, selfish*. Семи, що уточнюють значення перерахованих прикметників, указують на різні прояви доброти, наприклад: «бажання допомогти» (*eagerness to help*) у прикметнику *obliging*; «поступливість і поблажливість» (*granting the wishes of*) у прикметнику *indulgent*; «добродійність» (*generosity, esp. in giving help to the poor*) у прикметнику *charitable* тощо. Прикметник *selfish* містить сему *without care for others*, що заперечує означальну в підгрупі сему, тим самим *selfish* протипоставлений усім іншим одиницям даної підгрупи. До цієї підгрупи примикає прикметник *public-spirited – showing readiness to do things that are for the benefit of the people*.

Восьма підгрупа зі значенням «жорстокий» (*acting in a way that hurts a person's feelings*) включає прикметники *cruel, severe, stern, savage, abusive, fierce, outrageous, grim, brutal, fiendish*. Основною ознакою підгрупи є *liking to cause pain or suffering*. Уточнюючі семи вказують міру жорстокості.

Розглянуті об'єднання прикметників зі значенням «поведінка» перебувають у дуже складних семантичних зв'язках одне з одним, вони, як показують лексикографічні джерела, перехрещуються й за означальними ознаками, і за уточнюючими компонентами їхніх значень [10; 37], відбиваючи складні відносини між різними типами поведінки та поводження.

2.3. Лексико-семантична група метіфоричної квалітативності

У даному підрозділі зупинимося на особливостях структурування лексико-семантичної групи квалітативності засобами метафоричних схем.

Метафори зазвичай репрезентуються у вигляді схем, або формул. Звичайно ліворуч указується тема – та сфера, що йменується за допомогою метафори. Праворуч – образ, та сфера, що використовується для назви іншої. Сфери зв'язані дієсловом *is / are* [8; 14; 24].

Розглянемо метафори на позначення квалітативності (різноманітних якостей та властивостей) на конкретних прикладах.

Так, в мові дуже широко представлена квалітативна зоосемічна метафора. Вона репрезентується у вигляді узагальненої схеми «Man is an Animal», що вже згадувалася вище. Людина здавна перебувала в тісному зв'язку із тваринним світом, у якийсь час розглядала себе як безпосередню частину цього світу. Тому зіставлення людини й тварини, використання найменувань тварин для номінації людини зовсім природно.

При аналізі конкретних випадків реалізації цієї метафори можна виявити цілий ряд повторюваних метафоричних тем або метафоричних переносів. Наприклад, «хижа тварина > жорстока людина», «кінь > чоловік».

Аналізуючи метафору *to be at the end of one's tether* (бути на грані), ми бачимо, що стан людини описується через стан тварини, що натягнула свою прив'язь (*tether*), людина бачиться через образ тварини. Отже, темою є людина (*man*), образом – тварина (*animal*), ми можемо написати «*man is an*

animal». Можна записати цю формулу українською мовою, опускаючи дієслово-зв'язку: *людина - тварина*. Іноді у формулі на першому місці стоїть образ, при цьому вказується напрямок переосмислення – *тварина > людина*.

Квалітативні метафори можна досліджувати залежно від конкретної епохи. Так, типовим для середньоанглійського та раннього новоанглійського періодів було метафоричне переосмислення найменувань хижих тварин і птахів [4; 35; 41]. У цей період діє прототипна метафора *хижа тварина / хижий птах > жорстока людина*. Слова *wolf, tiger, vulture* здобувають значення «жорстока людина». Іншою прототипною метафорою цього часу є *змія > підла, підступна людина*. Таке значення з'являється в словах *snake, viper, serpent*.

Квалітативні метафори міняються від епохи до епохи. Їхнє дослідження дозволяє описати риси світосприймання, властивого людям того або іншого часу.

У середньо- і новоанглійський періоди існує квалітативна метафора *нехижий птах > нерозумна людина*. Слова *woodcock, pigeon, snipe, gull, goose, gander, cuckoo, coot* тощо здобувають значення «дурень».

У двадцятому столітті з'являється метафора «птах > донощик», зв'язана зі сленговим значенням дієслова *to sing pro* – «доносити». Слова *bird, canary, nightingale, pigeon* здобувають значення «донощик, стукач» [19; 29].

Аналіз метафоричних переносів показує, що в більш ранню епоху метафора будувалася на знанні внутрішніх якостей, властивих птахам. Так, вальдшнеп (*woodcock*), голуб (*pigeon*), зозуля (*cuckoo*), гусак (*gander*) і ряд інших птахів уважалися нерозумними, звідси й значення «нерозумна людина». Пізніше метафоричні переноси стали базуватися на зовнішніх характеристиках птахів. Так, слово *magpie* (сорока) здобуває значення «єпископ» тому, що її розцвічення нагадує чорно-біле одіяння єпископа англіканської церкви. Такого роду аналіз показує, що раніше звички птахів були краще відомі людям, люди були більше близькі тваринному світу,

згодом це знання втрачається, у метафору утягуються лише ті характеристики, які відразу помітні [1; 23].

Розглянемо інші приклади квалітативних метафор [41].

Різновидом квалітативної метафори «тварина > людина» є метафора «тварина > професія, заняття»:

bull – a policeman;

mole – a secret agent;

cockroach – a small businessman.

У даних випадках зневажливе ставлення до представників зазначених професій проявляється через їх людські якості, які можна вважати імпліцитно закладеними у такі найменування.

Різновидом базової метафори «предмет > людина» є квалітативна метафора «гастрономічний продукт > приваблива жінка»:

cheese > one's girlfriend; an attractive young woman;

biscuit > an attractive young woman;

dish > an attractive female;

peach > a pretty young woman.

Передача якостей та станів людини за допомогою метафор – досить поширене явище у будь-якій мові. Окрім наведених вище прикладів наведемо часні підвиди квалітативної метафори «тварина > людина»:

ass > a stupid person;

chicken > an inexperienced person;

cock > a leader;

dog > a mean, contemptible person;

donkey > a foolish, obstinate person;

elephant > a clumsy, slow person;

fox > a sly, deceitful person;

giraffe > a person who slow catches ideas;

goose > a silly person;

kitten > a playful, frisky person;

lion > a person of courage and strength;

monkey > a mischievous or imitative person;

parrot > a person who mechanically repeats the words or acts of others, usually without understanding;

pig > a griddy person;

sheep > a timid, meek person.

Об'єктом порівняння в рамках квалітативних метафор може виступати також і власне ім'я, зокрема відомої людини або відомого літературного персонажу [1; 10]. Наприклад:

Cicero > an eloquent person;

Don Juan > a seducer;

Don Quixote > a chivalrous but unrealistic person;

Othello > a jealous person;

Vandal > a person who destroys out of ignorance (after the name of a Germanic tribe);

Lady Bracknell > a prim, conceited woman;

Uriah Heep > a hypocrite;

Man Friday > a loyal servant;

Dorian Grey > a conceited egoist;

Becky Sharp > a cynical social climber.

Квалітативні метафори виявляються також і у складі фразеологічних одиниць. Це ті ж базові метафори, що й у лексиці, де, наприклад, також широко представлена метафора *man is an animal*:

a dog in the manger (як собака на сні);

a guinea pig (піддослідний кролик);

like a bear with a sore head (у поганому настрої).

Для фразеологічних одиниць із компонентами-найменуваннями тварини характерна метафора «тварина > емоційний або соціальний стан людини»:

cat-and-dog existence (the state of constant quarreling);

like a cat that's got the cream (extremely pleased);
like a cat on hot bricks (very nervous);
a sad dog (a sullen person);
the under dog (an oppressed person);
a sacred cow (an inviolable person)
a great lion (a famous person) [41].

На відміну від слів, тут метафоричному переосмисленню підлягає ціла ситуація, хоча образ тварини й виступає стрижневим елементом цієї ситуації.

Поширена метафора «тварина > манера поведінки людини»:

a bull in a china shop (a clumsy person);
a lone wolf (a person who prefers to be independent of others) [35].

Ряд англійських фразеологізмів містить метафору «тварина > риса характеру людини»:

like a cat in a strange garret (about a timid, meek person);
a dirty dog (a mean person);
a boring dog (a dull person);
a dumb dog (a taciturn person);
a yellow dog (a mean person);
timid as a hare (very timid);
an old cat (a quarrelsome old woman);
a tame cat (a weak-willed person) [38].

Іноді тварина не згадується безпосередньо, а тільки мається на увазі. У внутрішній формі фразеологічної одиниці описуються характерні звички цієї тварини. Наприклад, *to bury one's head in the sand* (не бажати бачити дійсного положення справ). Страуси ховають голову в піску, коли їх переслідують. Вони не бачать тоді того, хто їх переслідує, й вважають, що їх теж не видно. Через звички страуса описується поведінка людини, але слово *ostrich* у зовнішній формі фразеологізму відсутнє.

Із фразеологічною одиницею взагалі може бути зв'язано кілька концептуальних метафор [8; 24]. Це пояснюється тим, що ФО являє собою

досить складне за організацією семантичне ціле. Наприклад, *to strike a chord* (зробити що-небудь, виразити думку або ідеї, які люди розуміють і підтримують, і що викликають в них певні емоції) співвідноситься з декількома концептуальними метафорами: емоції – це струни; торкнутися / викликати емоції – це ударити в струни > емоційний вплив – це фізичний дотик.

У прислів'ях, як і у фразеологізмах зі структурою словосполучення, проявляється зіставлення людиною себе і тварин [38; 41]. Так, нещира людина порівнюється з кішкою: *The cat shuts her eyes while it steals cream*. Аналізуючи прислів'я, ми можемо скласти уявлення про те, якою бачиться та, чи інша тварина в англomовній культурі, яке відношення до себе викликає, які її риси порівнюються з людськими. Наприклад, кішка бачиться шкодливою, лицемірною, живучою, лисиця – обережною, лицемірною, гусак – нерозумним тощо.

Аналізуючи мовні засоби опису якостей та станів людей, наведемо концептуальні метафори, описані та проілюстровані Дж.Лакоффом [25]:

«Emotional effect is physical contact»:

That blew me away;

I was struck by his sincerity.

«Physical and emotional states are entities within a person»:

His depression returned;

I've got to shake off this depression.

«Love is a journey»:

We are at a crossroads;

We're spinning our wheels;

The marriage is on the rocks.

Стосовно метафори *Love is a journey* автор підкреслює, що це не просто загальноприйнятий спосіб мовного опису почуття кохання, а насамперед загальноприйнятий спосіб думати про кохання. У мові знаходить висвітлення сприйняття людиною кохання як подорожі. Люблячі

сприймаються як мандрівники, їх загальні життєві цілі – як пункт призначення. Їхні взаємини – це транспортний засіб, на якому вони подорожують, щоб досягти пункту призначення [25].

Метафора здатна створювати новий зміст, творити реальність. У науковій літературі прийнято говорити про живі й мертві метафори [7; 10; 37]. Образність метафори може згодом зникати, стиратися. Ми використовуємо ці метафори в мові, не зауважуючи їх. Однак, стерта образність може знову актуалізуватися – знову усвідомлюватися в мові.

2.4. Комплекс завдань до вивчення семантичних угруповань для профільної школи

Комплекс завдань до вивчення семантичних угруповань англійської мови розроблений для опрацювання теми на факультативі з англійської мови у профільній школі. Він складається з двох блоків – завдань теоретичного характеру та вправ для практичної роботи.

I. Дайте відповіді на запитання.

1. Які види семантичних відношень можуть бути в полі?
2. Чи може поле містити різні частини мови?
3. Які основні параметри будови поля?
4. Що таке асоціативне поле?
5. Що являє собою функціонально-семантичне поле?
6. Які інші семантичні угруповання вам відомі?
7. Що таке лексико-семантична група? Чим вона відрізняється від тематичної групи?
8. Що таке ідеографічна група?
9. Що таке лексико-граматична група? Наведіть приклади таких груп.

II. Вправи

1. Знайдіть максимально велику кількість слів, що відносяться до таких семантичних полів. Використовуйте при цьому тлумачні словники [38; 41].

Work

Weather

Gardening

Idleness

Pride

Evaluation

2. До яких лексико-семантичних груп та полів можна включити такі слова:

cap, beret, derby, panama;

sandals, loafers, clogs, lace-ups, slippers;

shark, cod, bream, haddock;

violet, mauve, cream, ultramarine;

banana, lime, tree, bush, quince;

desk, shelf, arm-chair, wardrobe, mirror;

delicate, thin, fine, transparent, filmy.

3. До яких тематичних груп можна віднести такі групи слів?

fry, bake, grill, pot, pan, ladle, hot;

ball, wicket, bat, break, pitch, single;

pedal, saddle, ride, freewheel, quickly;

book, hotel, reception;

car, station, ticket, late, local;

robe, jacket, vest, rain-coat, kerchief;

sand, parasol, sunbed, swim, tanned, wave.

4. Розподіліть наступні слова за лексико-граматичними групами іменника:

Salt, cat, water, computer, patience, hair-dresser, group, university, waiter, aunt, herd, lawyer, singer, glue, hatred, friendship, crowd, affection, path, bridge, building.

5. Як семантичне поле корелює з гіпо-гіперонімічними угрупованнями. Наведіть приклади.

Висновки до розділу 2

Розглянуте у роботі структурування концептуально-семантичного поля квалітативності представлене угрупованнями ад'єктивних лексем англійської мови, що означають різні якості та властивості, а також угрупованнями концептуальних метафор, які складаються з переосмислених іменників та фразеологічних одиниць.

Для аналізу ад'єктивних одиниць було залучено прикметники у першому номінативному значенні. Семантичною підставою виділення прикметників як частини мови (з лексико-семантичною парадигмою найбільш загального характеру) є їхня здатність виражати позамовні явища у вигляді якихось незмінних або змінних ознак, наприклад, якостей, властивостей, станів.

Аналіз лексико-семантичних угруповань (парадигм) ад'єктивних лексем англійської мови, об'єднаних загальним концептом, проводився одночасно в декількох напрямках у міру зіставлення одиниць, що підлягли об'єднанню, і в міру виявлення деяких елементів їхньої семантичної структури, а саме, від парадигм нижчого ступеня розбивки до об'єднання в складі парадигм більш високого ступеня.

На першому етапі структурування поля були виділені лексико-семантичні групи, що об'єднані поняттям незмінної та поняттям змінної квалітативності, які на другому етапі підлягли подальшому членуванню на основі їх семантичного об'єму. Так, групи, в свою чергу, поділяються на

лексико-семантичні підгрупи різних рівнів розбивки, що мають підлеглий гіпонімічний характер. Для подальшої стратифікації підкласу лексичних одиниць застосовувалася операція семантичного розгортання (що полягає в підстановці в дефініцію значення іменника, яким висловлюється загальна ознака всієї підгрупи). Також була визначена їх значеннева структура, проведена їх уніфікація й зіставлення з метою встановлення схожих та відмінних ознак.

Інваріантною основою англійських прикметників, що означають незмінну квалітативність, служить семантична ознака якості або властивості. Цей численний семантичний підклас включає прикметники, які є найменуванням стативних, незмінних у часі якостей або властивостей, приписуваних прикметниками денотату означуваного. Якості або властивості, що називаються прикметниками цього семантичного підкласу, є характеристиками денотата означуваного, належать йому самому й проявляються безвідносно до інших предметів або явищ. Проаналізована група незмінної квалітативності виявила таку структуру: фізичні характеристики, стани, здатності людини. Кожна із зазначених лексико-семантичних груп членується на більш дрібні лексико-семантичні підгрупи, які можуть бути як одноранговими, так й утворювати ієрархічну послідовність нижчого ступеня розбивки. Так, прикметники пов'язані з фізичними характеристиками, включають одиниці з семантичними ознаками фізіологічної та психічної конституції людини, з ознаками міцності та розміру; прикметники зі значенням стану – одиниці з семантичними ознаками фізичного та психічного здоров'я, фізіологічного та емоційно-почуттєвого стану; прикметники зі значенням здатності – одиниці з семантичними ознаками активної (фізичної, психічної, розумової) та пасивної здатності (бути сприйнятим, бути об'єктом дії).

Лексико-семантична група змінної квалітативності представлена підгрупами з таким інваріантним значенням: зайнятість певним родом діяльності, аспекти поведінки, манера поводження людини. Прикметники,

що ними об'єднані, характеризують денотат означуваного через приписувану йому активну ознаку. Усі одиниці підкласу в якості домінуючої мають імплікуючі семи агентивності, потенційної здатності до здійснення дії. Подальше членування підгрупи прикметників, що означають різні аспекти поведінки людини приводить до їх розбивки на такі лексико-семантичні групи: фізична сторона поведінки людини; соціальна поведінка; поведінка, що характеризується з точки зору психічної (емоційної, інтелектуальної) сутності особи. Прикметники зі значенням манери поведінки поділяються на лексико-семантичні групи, об'єднані значеннями справедливості/ несправедливості, ворожості, прихильності, терпимості, увічливості, брутальності.

Концептуальне поле прикметників різних ознак можна розглядати і як таке, що включає ряд тематичних груп (риси характеру, внутрішній світ людини тощо), об'єднаних відношеннями взаємозв'язку, протиставленості й обумовленості, а також гіперо-гіпонімічні угруповання, об'єднані відношеннями підрядності та включення.

Квалітативність може виражатися не тільки словами, вжитими в їх прямому значенні, але й метафорично. Квалітативна метафора співвідноситься з такими універсальними типами метафор: антропоморфною (людина осмислює світ у порівнянні з самою собою), зооморфною (порівняння людини та об'єктів навколишнього світу з тваринами), гастрономічною (переосмислення гастрономічних продуктів), синестезією (переосмислення сприйняття органів почуттів). Все це дозволило структурувати метафоричні одиниці на лексико-семантичні групи антропоморфної, зооморфної, гастрономічної, синестезійної квалітативності.

У результаті метафоричного переосмислення можуть виникати експресивні найменування, що мають квалітативні оцінні компоненти.

При аналізі конкретних випадків реалізації квалітативної метафори можна виявити цілий ряд повторюваних метафоричних тем або метафоричних переносів.

Квалітативні метафори виявляються на різних лексичних підрівнях – на підрівні слова та на фразеологічному підрівні.

Комплекс вправ до вивчення лексичних угруповань англійської мови розроблено для роботи на факультативі з англійської мови у профільній школі.

ВИСНОВКИ

Виявлення типів регулярних поняттєвих кореляцій одиниць словникового складу мови дозволяє глибше проникнути у специфіку способів організації словника. Для лінгвістичної науки, яка спирається на розуміння мови як особливого роду суспільного явища, на розуміння діалектичної єдності загального і часткового, характерне визнання слова основною одиницею мови, яка має якості самостійності, відокремленості й тотожності самій собі. Лексика мови не є простою сукупністю множини окремих елементів. Кожна лексична одиниця знаходиться у відношеннях з іншими однорівневими або різнорівневими одиницями.

Кожна лексична одиниця належить до певної концептуально-семантичної парадигми, що є сукупністю одиниць із тотожними семантичними ознаками одного рангу з індивідуальними, уточнюючими ознаками.

При дослідженні лексичних угруповань як результату ментальної діяльності людини, на основі аналізу власне мовної семантики, широко застосовується теорія концептуального поля. Такий підхід, хоча і дає можливість описати лише одну сторону концептуалізації світу, є досить продуктивним. Принцип розподілу словникового складу на концептуальні поля застосовується у процесі розробок учбових матеріалів для роботи над вокабуляром, що мають на меті значно полегшити та активізувати засвоєння лексичного матеріалу.

Аналізом, проведеним у межах нашої роботи, глибина запропонованої теми не вичерпується. Робота може стати початком більш масштабного дослідження в галузі семасіології та когнітології, наприклад, розгляду проблем моделювання полів. Такий напрям тісно стикується з лінгвокультурологією.

Поле може розглядатися як ментальне утворення, пов'язане з декількома словами, або як утворення, співвіднесене тільки з одним словом і вхідне в

концептуальну галузь поряд з іншими близькими за змістом одиницями, або ж як глобальної семантичної категорії, що узагальнює значення всіх слів певного значеннєвого простору. Приступаючи до аналізу того або іншого полевого угруповання, дослідник визначає його структуру, аналізує мовні засоби його вербалізації.

Перспективними можуть стати дослідження поля з позиції аналізу змістовного простору мовної системи. Така одиниця не співвідноситься з окремим мовним знаком або з окремими рівнями семантики групи мовних знаків. Вона складається з елементів, що вичленовуються у семантичному просторі, утвореному всією семантикою ряду знаків, коли ураховується не тільки значення, але й семантика внутрішньої форми. Саме увагою до семантики внутрішньої форми і її взаємодії зі значенням відрізняється моделювання концептуального поля.

При моделюванні полів на основі аналізу семантичного простору, утвореного мовними одиницями, основним завданням дослідника стане, насамперед, вивчення мовного знака, того, яке знання про світ і як мовний знак передає.

Певний інтерес у даній галузі можуть викликати концептуальні універсалії, або загально значимі константи культури, що спираються на схожі уявлення про сім'ю, любов, гідність тощо у представників різних етносів та різних культур.

Дослідження в галузі семантичних полів проводяться на стиці мови та свідомості, що є особливо цікавим на сучасному етапі розвитку знань. Однак особлива роль при цьому, безперечно, відводиться вивченню мови, бо вона відкриває доступ до інтелектуальної діяльності людини, до механізмів мислення, до процесів семантизації та категоризації дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гороть Е.І. Лексикологія сучасної англійської мови: навчальний посібник. К. : Либідь, 1996. 128 с.
2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 2. Д. : ДНУ, 2012. 350 с.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 3. Д. : ДНУ, 2012. 426 с.
4. Зубков М. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник. Х. : ВД «Школа», 2011. 752 с.
5. Клименко І.М. Підходи до дослідження концепту в сучасній лінгвістиці. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: Зб.наук.пр. Вип. 11. Кривий Ріг, 2015. С. 27-35.*
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
7. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови : підручник. Харків : Основа, 1993. 256 с.
8. Овсієнко А.С. Метафора в сучасному мовознавстві : тлумачення та класифікація . *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. № 32. Т.3. С. 105-110.*
9. Почепцов Г.Г. Синтагматика англійського слова : навчальний посібник. К. : Вища школа, 1976. 112 с.
10. Раєвська Н.М. Англійська лексикологія : підручник. К. : Вища школа, 1971. 336 с.
11. Adams K.L., Conclin F.L. Towards a Theory of Natural Classification. *Chicago Linguistic Society : Papers from the ninth regional meeting. Chicago, 1973. P. 1-10.*
12. Beirwisch M. Semantics. *New Horizons in Linguistics / Ed. By J.Lyons. Harmondsworth, 1980. P.166-184.*

13. Bendix E.H. The Data of Semantic Description. *Interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*. Cambridge, 1971. P.436-471.
14. Black M. Models and metaphors : monograph. N. Y. : Routledge, 1962. 325 p.
15. Crystal D. Encyclopedia of the English Language. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 490 p.
16. Fillmore Ch. Semantic Fields and Semantic Frames. *Quaderni di Semantica*. 6/2. P.222-254.
17. Ganetska L. Lexi-Maker. Part 1 : manual. K. : Lenvit, 2004. 96 p.
18. Hidekel S.S. A Course in Modern English Lexicology : manual. K. : Vyscha Skola, 1979. 269 c.
19. Hornby A. S. The Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford : Oxford University Press, 1982. 842 p.
20. Jackendoff R. Patterns in the mind. N.Y. : Basic Books, 1994. 246 p.
21. Jakobson R. Linguistics and Poetics. *Style in Language*. N.Y.- L.: The M.I.T. Press, 1965. P. 350-377.
22. Joseph H.W.B. An introduction to logic. Paper Tiger Inc., 2010. 624 p.
23. Kveselevich D.I., Sasina V.P. Modern English Lexicology in Practice : manual. Vinnytsa : Nova Knyha Publishers, 2003. 128 p.
24. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is abstract reason based on image schemes? *Cognitive linguistics*. 1990. Vol. 1. N. 1. P. 39–74.
25. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by : monograph. Chicago : Chicago University Press, 2008. 256 p.
26. Lamb S.M. Lexicology and Semantics. *Linguistics Today*. NY, 1979. P. 405-450.
27. Levin S.R. Language, concepts, and words : Three domains of metaphor. *Metaphor and thought*. Cambridge University Press, 2012. P. 112-123.
28. Lexicology and Phraseology of Modern English : a practical guide / Comp. by I.Zorenko, I.Klymenko. Kryvyi Rih: KDPU, 2005. 52 p.
29. Longman Dictionary of Contemporary English. L.: Longman, 1988. 835 p.

30. Lounsbury F.G. A Semantic Analysis of the Pawnee Kinship Usage. *Language*. Baltimore, 1976. Vol. 32. № 1. P. 158-194.
31. Matthews P. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. Oxford : Oxford University Press, 1997. 410 p.
32. Miller G.A., Johnson-Laisd P.N. Language and Perception. Cambridge : Harvard University Press, 1976. 760 p.
33. Minsky M. Jokes and the logic of the cognitive unconscious. In L.Vaina, & J. Hintikka (Eds). *Cognitive constraints on communication*. Dordrecht: Springer. P. 175-200 . https://doi.org/10.1007/978-94-010-9188-6_10
34. Minsky M. The Society of Mind : monograph. New York, London, Toronto, 1988. 286 p.
35. Murray J.A.H. The Oxford English Dictionary. Oxford : Oxford University Press, 1993. 764 p.
36. The New Horizon Ladder Dictionary of the English Language / Ed.by R.Shaw, J.Shaw. N.Y.: Horizon Ladder, 1970. 892 p.
37. Nikolenko A.G. English Lexicology. Theory and practice : manual. Vinnytza : Nova Knyha, 2007. 528 p.
38. Oxford English Living Dictionary (OELD) [Electronic Resource]. Mode of access : <https://en.oxforddictionaries.com>
39. Safire W. Take my word for it : monograph. New York : Prentice Hall, 1986. 356 p.
40. Shepers E. Some Abstracts on Lexical-Semantic Fields and Ethnosemantics. *International Journal of American Linguistics*. Baltimore, 1970. Vol. 36. № 3. P. 216-219.
41. Webster's New World Dictionary / Ed. by D.Guralnik. NY : Prentice Hall Press, 1996. 1692.
42. Wierzbicka A. *Lingua Mentalis : The Semantics of Natural Language*. Sydney : Acad.Press, 1980. 380 p.